

монографія / О.А Михайличенко, І.В Сервецький; [за заг. ред. Е.О. Дідоренка.]. - Луганськ: РВВ ЛАВС, 2002. - 198 с.

8. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 16.10.2012 р. № 5463-17. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.

9. Юридична енциклопедія в 6-ти томах [Текст]. - К.: "Укр. Енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 1998. - Т. 5. - 736 с.

10. Лукашов В.А. Теоретико-прикладные основы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел [Текст] / В.А. Лукашов. - М., 1990. - С. 32-35.

11. Організація діяльності підрозділів ДСБЕЗ МВС України [Текст]: прак. посіб. кол. автор: [О.Ф. Долженков, Є.О. Железов, В.Ю. Журовльов, С.Б. Мелешев, М.М. Перепелиця, В.Д. Пчолкін, О.Є Судоків, Н.Є. Філіпенко, І.Р. Шинкоренко, І.І. Шинкоренко]. - К.: 2001. - С. 266.

Белік Л. С.

ад'юнкт ОДУВС

Надійшла до редакції: 12.11.2013

УДК 343.102

ТАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ РОЗВІДУВАЛЬНОГО ОПИТУВАННЯ

Герашенко О. С.

Для того, щоб особа надала в ході розвідувального опитування інформацію, яка цікавить правоохоронні органи, оперативний працівник повинен певним чином налаштувати її на це, тобто, використовуючи правомірні тактико-психологічні прийоми, спонукати особу до відвертого діалогу, надання щирих відповідей на задані їй запитання.

Проблемою тактико-психологічних особливостей проведення розвідувального опитування займаються багато вітчизняних і зарубіжних науковців, окремі аспекти проведення розвідувального опитування в ОРД розглядалися в роботах таких вчених, як Д.О. Александров, Г.О. Юхновець, Л.І. Казміренко, В.Д. Берназ, С.М. Мельник, О.М. Цільмак, В.Б. Вишня, В.М. Рудик, І.Р. Шинкаренко, В.А. Некрасов, Б.В. Індиченко, В.В. Матвійчук, та ін.

Метою статті є аналіз тактико-психологічних особливостей проведення розвідувального опитування.

У попередніх статтях при розгляді тактичних аспектів застосування розвідувального опитування нами виокремлено в процесі його здійснення чотири етапи: підготовчий; початковий; основний; завершальний і розглянуто підготовчий та початковий етапи.

Отже, тепер розглянемо основний етап. Сутність його полягає в безпосередньому процесі здобуття оперативно значущої інформації.

Слід пам'ятати, що розвідувальному опитуванню притаманна суперечливість, двоїстість. Оперативний працівник є активною стороною: у діалозі він повинен спонукати до відвертості, викликати довіру до себе й отримувати інформацію від осіб, до яких він особисто не відчуває ні симпатії, ні прихильності, ні навіть бажання спілкуватись надалі. Він виконує свої службові обов'язки і його поведінка повинна бути подібна до поведінки актора, який має грати роль за певним сценарієм. У таких випадках він керується свідомістю й волею, які спрямовані на зміну ставлення об'єкта ОРД до себе, змісту розмови, теми бесіди й, зрештою, на вирішення оперативно-службових завдань. Тобто суб'єкти ОРД під час розвідувального опитування використовують такі види спілкування, як маніпулятивне, рольове й ділове.

Отже, ефективність проведення розвідувального опитування на цьому етапі залежить від ряду таких факторів, як: мети та форми проведення розвідувального опитування; вміння суб'єкта ОРД слухати, чути й почути; вміння правильно ставити уточнюючі запитання; вміння бути спостережливим (дивитися, бачити й побачити);

вміння здійснювати аудіовізуальну психодіагностику брехливих показань; обраних тактико-психологічних прийомів проведення розвідувального опитування.

Особливу увагу заслуговує вибір виду розвідувального опитування, залежно від якого може виникнути необхідність у розробленні легенди, що буде приводом для розмови. Розглянемо ці фактори детальніше. Так, розвідувальне опитування організовується відповідно до законів спілкування загалом, але воно має певну специфіку, яка зумовлена необхідністю встановити істину й залежить від форми (гласне або негласне з шифруванням мети).

Гласна форма розвідувального опитування передбачає два способи: офіційне представлення оперативного працівника і його зашифровані дії, зокрема легендування справжньої мети розвідувального опитування. Успіх цього виду розвідувального опитування переважно залежить від легенди, а в процесі її розроблення необхідно дотримуватися низки таких вимог: легенда повинна бути реальною, тобто в її основі лежать події, які мали місце й відомі опитуваному; на підтвердження легенди повинна бути створена відповідна обстановка; питання, що задаються в ході бесіди, мають відповідати легенді, у них не повинна акцентуватися увага на подіях, що цікавлять працівників міліції; слід бути готовим до того, щоб змінити або доповнити кількість питань з урахуванням виявлених або виниклих у процесі бесіди непередбачених обставин, причому зробити це так, щоб із боку опитуваного не виникло ніяких підозр.

На практиці досить часто особа, яку опитують, сама зацікавлена зберегти в таємниці факт самої бесіди або її зміст, тому ініціатива вибору форми опитування може виходити як від оперативника, так і від його візаві. Коли ж у збереженні в таємниці факту бесіди (її змісту) зацікавлений сам оперативний працівник, то доцільно застерегти опитуваного про це ще до початку проведення опитування.

Важливим фактором є й вміння оперативника правильно ставити уточнюючі запитання, які допомагають розкрити думки об'єкта ОРД, і як висновок - правильно визначити його погляди. Слід пам'ятати, що уточнюючі запитання мають бути дуже конкретними й тактовними, не містити подвійного змісту й бути обґрунтованими. Дуже несприятливою й неефективною є нестримана категоричність суджень. Також слід намагатися "почути текст між словами"; не піддаватися думці, що суб'єкт

ОРД помиляється, вибирати правильні моменти для зауважень і робити їх у тактовній формі; проявляти самокритичність у зустрічних зауваженнях; терпляче вислуховувати заперечення.

Основна частина охоплює безпосередній процес отримання оперативної значущої інформації. Залежно від форми розвідувального опитування ця частина може містити такі фази, як аргументування чи спростування доказів об'єкта ОРД. Вони ґрунтуються на риторичному мистецтві використовувати прийоми стимулювання комунікативного процесу та створювати атмосферу взаєморозуміння, ділової доброзичливості.

Також надзвичайно важливою умовою при здійсненні розвідувального опитування є вміння суб'єкта ОРД слухати, чути та почути. Оперативний працівник, встановивши контакт і здобуваючи оперативну значущу інформацію, повинен "слухати всім тілом", тобто демонструвати свою зацікавленість, встановлювати візуальний контакт, намагатися "всім тілом" показувати, що він уважно слухає та чує те, про що йдеться.

Слід зазначити, що залежно від форми розвідувального опитування технічні прийоми слухання будуть різними. Отже, оперативнику слід:

1) проаналізувати власні звички щодо слухання, сильні й слабкі сторони, характер помилок, які допускаються. Це знання є першим кроком до їхнього удосконалення;

2) не уникати відповідальності при спілкуванні. Демонструвати об'єктові, що його дійсно слухають і розуміють;

3) бути уважним і підтримувати візуальний контакт з об'єктом;

4) зосереджуватися на тому, що говорить об'єкт. Не допускати "блукання" думок;

5) прагнути зрозуміти не тільки зміст слів, а й почуття об'єкта. Необхідно пам'ятати, що люди передають "закодованими" власні думки й почуття, відповідно до життєдіяльних установок;

6) бути спостережливим і стежити за немовними сигналами;

7) надавати об'єктові можливість говорити, тобто намагатися говорити менше, ніж слухати;

8) намагатися зрозуміти думку/позицію об'єкта;

9) ставити запитання для повнішого розуміння й використовувати відповідні фрази для заохочення співрозмовника ("Чи не могли б Ви пояснити це детальніше"; "Що точно означає...?"; "Я розумію"; "Цікаво"; "Дійсно?!" тощо);

10) показувати розуміння почутого. Не використовувати фрази: "Що ти хочеш сказати, це...". Слід застосовувати такі тактичні прийоми:

а) повторення почутого слово в слово;

б) повторення сказаного, замінивши "Я" та "Ви/Ти". Наприклад, об'єкт: "Я їздив у село", оперативник: "Ти їздив у село?";

в) повторити почуте власними словами. Наприклад, об'єкт: "Моя робота нецікава", оперативник: "Ти незадоволений своєю роботою";

11) уникати негативних відповідей і зауважень, які можуть змусити об'єкта припинити процес комунікації (наприклад, "Ми вже чули про це"; "Навіщо знову про одне і те саме?");

12) слухати цілеспрямовано, для кращого запам'ятовування оперативної значущої інформації краще негласно використовувати диктофон.

Через невміння слухати під час розмови з об'єктом

ОРД існує можливість втрати оперативної інформації. Вміння слухати - це мистецтво, якому можна навчитись, слухайте людей під час розмови активно, тобто постійно уточнюйте почуте запитаннями типу: "Правильно я зрозумів...?", "Ти мав на увазі...". Намагайтесь дивитись під час розмови у вічі співрозмовнику й приділяти увагу лише йому. Так він відчує зацікавленість з вашого боку. Так звані "прийоми активного слухання" допоможуть вам налагодити взаємовідносини з об'єктами ОРД і створити репутацію "довіреної особи". Вони не допомагають лише в разі, коли співрозмовник злий та агресивний.

Слід додати, що ефективність проведення розвідувального опитування також залежить від уміло обраних суб'єктом ОРД тактико-психологічних прийомів, які припускають певний вплив на психіку опитуваних осіб. Серед найбільш результативних у практиці ОРД - психологічна атака, психологічне погладжування, психологічна пастка, торгівля, гра на почуттях, укладення парі, доміно та ін. Розглянемо зміст деяких з них, а саме:

- психологічна атака - вербальний тиск на суб'єкта ОРД з використанням незаперечних доводів щодо тих чи інших фактів, подій тощо. Найбільш результативним цей прийом буває тоді, коли навколо об'єкта оперативної уваги внаслідок проведення певної оперативної комбінації створюється майже безвихідна для нього ситуація й він вимушений прийняти гру, яка йому нав'язується. Психологічному зближенню сприяє демонстрація спільності поглядів, оцінок, інтересів. Допомогти цьому може виявлення єдності, схожості й подоби, наприклад, віку, місця народження (земляцтва), біографічних елементів (виховання в родині без батька, відсутність батьків, виховання в дитячому будинку, служба в армії або на флоті тощо);

- психологічне погладжування - спонукання до позитивних відповідей на поставлені питання, базуючись на позитивних моментах об'єкта ОРД;

- психологічна пастка - демонстрація перед об'єктом ОРД предметів, що свідчать про причетність його до певних фактів і подій; передачі йому окремої достовірної інформації з одночасним спостереженням за його реакцією;

- торгівля - обіцянка суб'єкта ОРД не розголошувати інформацію, яка може компрометувати об'єкта ОРД;

- гра на почуттях - сприяння виникненню в об'єкта ОРД певних емоційних станів (провини, тривоги, страху), базуючись на яких суб'єкт ОРД замасковано отримує необхідну інформацію;

- укладення парі - отримання певних відомостей від об'єкта ОРД за рахунок виграшу в парі (домовленість "на спір");

- доміно - після підтвердження факту скоєння одного правопорушення чи злочину оперативник одразу ж пропонує розповісти й про інші факти.

Тактико-психологічні прийоми проведення розвідувального опитування повинні відповідати вимогам нормативно-правовим актів, професійній етиці; бути науково-обґрунтованими, логічними, пов'язаними між собою, ефективними й економічними, нести певне "навантаження", підкорятися виконанню певного тактичного завдання, слугувати досягненню стратегічної мети ОРД.

Прийоми розвідувального опитування багатогранні та від їх компетентного використання залежатиме якість проведення оперативно-розшукових заходів.

Зазначені прийоми психологічного впливу при проведенні розвідувального опитування дуже ефективні й здатні здійснити сильну корекцію особистісних рис і поведінки особи, що становить оперативний інтерес.

Звичайно, вони не вичерпують всього розмаїття психологічного впливу, але надають досить повне про нього уявлення. Їхня цінність полягає в тому, що вони застосовуються в процесі звичайної, природної бесіди.

Отже, оперативний працівник, проводячи основний етап розвідувального опитування, повинен пам'ятати, що успіх цього заходу залежатиме від його ретельної підготовки та безпосереднього процесу здобуття оперативно значущої інформації.

Література

1. Геращенко О.С., Цільмак О.М. Тактико-психологічні особливості проведення розвідувального опитування.

[Текст] / О.С. Геращенко, О.М. Цільмак / Науково-методичні рекомендації. - Одеса: РВВ ОДУВС, 2011. - 44 с. - Гриф ДСК

2. Цільмак О.М. Професійно-психологічна підготовка працівників підрозділів міліції на транспорті. [Текст] / О.М. Цільмак // Підручник. - Одеса: ОДУВС, 2012. - 143 с. - з іл.

Геращенко О.С.

кандидат юридичних наук,

Т.в.о. начальника кафедри ТС та ВП ОДУВС

Надійшла до редакції: 19.11.2013

УДК 343.102

ДЕЯКІ НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ПРОЯВІВ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Іскендеров А. Ф.-О.

Серед недержавних інститутів, що беруть участь у вирішенні питань укріплення правопорядку та зміцнення законності, значна роль належить засобам масової інформації, діяльність яких носить інформативний і комунікативний характер.

Криміналістичне вивчення напрямків використання засобів масової інформації при виявленні й розслідуванні проявів злочинної діяльності дозволить: окреслити стан, динаміку та тенденції суспільно небезпечних способів використання повідомлень ЗМІ; створити належні засоби й рекомендації щодо подолання таких проявів; сприяти активному впровадженню в слідчу практику досягнень наукових дисциплін, предметом вивчення яких є ЗМІ. Саме це є метою й завданням дослідження.

Серед радянських вчених-юристів, які займались вивченням проблеми використання ЗМІ під час досудового слідства можна виділити роботи В.І. Попова, Т.М. Добровольської, М.І. Кулагіна, І.М. Гуткіна, І.М. Гальперіна, В.Т. Томіна, Ю.В. Наумкіна, Н.І. Майорова, В.А. Удовиченка та інших. Перші статті на цю тематику побачили світ наприкінці 50-х років минулого століття, однак монографічні дослідження з'явилися лише в 70-х. Так, у 1976 р. В.Т. Томін писав, що співробітництво органів внутрішніх справ зі ЗМІ в боротьбі зі злочинністю проходить на двох рівнях. Перший - правове виховання населення, другий - спонукання населення в наданні допомоги державним органам у розкритті конкретного злочину, розслідуванні конкретного кримінального провадження. На другому рівні стає можливим вирішення одразу двох завдань: по-перше, покращуються умови для розкриття й розслідування конкретного злочину, по-друге, більш ефективними засобами, ніж правова пропаганда, продовжує вирішуватись завдання правового виховання. Крім того, В.Т. Томін вважає, що метою опублікування матеріалів, що містять кримінальну інформацію, є: 1) вирішення конкретного завдання оперативної або слідчої діяльності. Спонування осіб, які володіють доказовою або орієнтуючою інформацією, довести її до відома компетентних представників правоохоронної системи. Створення сприятливого соціально-психологічного клімату серед громадян, які забезпечують оптимальні умови діяльності ОВС; 2) спонування читачів, телеглядачів і радіослухачів ужити заходів до усунення виявлених при

розслідуванні або в суді обставин, які сприяли вчиненню злочину; 3) інформування населення про реальні події з метою попередження або спростування чуток [16, 27].

Проблемам використання правоохоронними органами ЗМІ та їх взаємодії присвячені роботи Ю.В. Наумкіна, зокрема його кандидатська [12] та докторська [11] дисертації. Серед загальних напрямків використання правоохоронними органами ЗМІ він називає: а) формування громадської думки у сфері правопорядку; б) профілактику правопорушень; в) правове виховання; г) розкриття та розслідування злочинів [11, 27]. На нашу думку, автор занадто звужує можливості використання ЗМІ під час розкриття й розслідування злочинів, зводячи їх лише до залучення населення до сфери кримінального судочинства. Слід відмітити, що Ю.В. Наумкін справедливо зазначає, що на відміну від профілактики злочинів, де ЗМІ для залучення населення давно й ефективно використовуються правоохоронними органами, у сфері боротьби зі злочинністю їх потенціал використовується далеко не повною мірою. До суб'єктивних причин цього він відносить загальний психологічний настрій співробітників правоохоронних органів, багато з яких скептично ставляться до доцільності залучення до цієї складної діяльності широких верств населення. Серед об'єктивних причин - по-перше, відмінність діяльності по припиненню та розкриттю злочинів від попереджувально-профілактичної роботи, перша з яких є прерогативою спеціалізованих підрозділів правоохоронних органів, які діють у більш жорстких нормативно-правових і морально-етичних рамках. По-друге, цей вид діяльності обмежений часовими рамками. І, по-третє, припинення, виявлення злочинів завжди пов'язане зі значним емоційно-вольовим і психофізичним навантаженням, яке зумовлено екстремальністю ситуацій, їх несподіваністю, а інколи й небезпекою [11, 17].

В.А. Удовиченко, автор навчального посібника "Использование средств массовой информации в деятельности городских, районных органов внутренних дел" (1983 р.), виділяє такі напрямки використання ЗМІ органами внутрішніх справ: 1) правове виховання населення; 2) формування громадської думки у сфері правопорядку; 3) розвиток соціальної активності населення в укріпленні правопорядку; 4) укріплення авторитету ОВС; 5) профілактика